

Vytautas GIEDRAITIS

Lietuvos muzikos ir teatro
akademija

Olivier Messiaeno „Kvartetas laiko pabaigai“: lietuviška interpretacijos tradicija

ANOTACIJA. Olivier Messiaenas (1908–1992) – vienas žymiausių ir savičiausių XX a. kompozitorių, sukūręs ypatingą komponavimo stilių, reikalaujantį interpretacinės meistrystės. Straipsnyje dėmesys sutelkiamas į O. Messiaeno „Kvartetą laiko pabaigai“ klarnetui, smuikui, violončelei ir fortepijonui, parašytą 1940 m. kalint Silezijoje, darbo stovykloje „Stalag VIII A“, ir lietuvišką šio kūrinio interpretavimo tradiciją. Remiantis interpretacijų ekspresyvumo kategorijomis, nagrinėjami klarnetininkų Algirdo Budrio, Juliaus Černiaus, Antano Taločkos ir Vytauto Giedraičio suburtų kvartetų atlikimų įrašai. Ne vien dėl unikalios sukūrimo istorijos, bet labiausiai dėl ypatingų semantinių savybių šis kvartetas užima išskirtinę vietą klarneto kamerinės muzikos repertuare. „Kvartetas laiko pabaigai“ – vienas iš nedaugelio užsienio kompozitorių opusų Lietuvoje, turintis ne vieną atlikimą, bet kelių kartų tradiciją, pradedant tiesiogiai su O. Messiaenu bendravusiu ir pas jį studijavusiu Algirdu Budriu, tęsiant Juliaus Černiaus suburtu ansambliu, Antano Taločkos ir trio „Kaskados“ ryškiais atlikimais jau nepriklausomoje Lietuvoje bei jaunosios kartos muzikų Vytauto Giedraičio ir „Fortvio“ 2014 metų atlikimais. Straipsnyje pristatomi autoriaus tyrimo rezultatai nagrinėjant prancūzų klarneto mokyklos recepciją ir įtaką šiuolaikinei pučiamųjų instrumentų kultūrai Lietuvoje.

REIKŠMINIAI

ŽODŽIAI:

Olivier Messiaenas,
„Kvartetas laiko
pabaigai“, interpretacija,
ekspresijos kategorijos,
tradicija.

Įvadas

Įsisiūbavus Antrajam pasauliniam karui, O. Messiaenas buvo mobilizuotas į veikiančią kariuomenę, o 1940 m. vokiečiams įsiveržus į Prancūziją, kompozitorius buvo suimtas ir išsiųstas į nacių darbo stovyklą „Stalag VIII A“ Silezijoje (People 1998: 1). Būdamas karo belaisvis O. Messiaenas parašė vieną žymiausių savo kūrinių – „Kvartetą laiko pabaigai“ smuikui, violončelei, klarnetui ir fortepijonui, kurio premjera įvyko 1941 m. sausio 15 d. lageryje. Dramatiškos ir tragiškos komponavimo aplinkybės, tvirtos kompozitoriaus religinės ir dvasinės nuostatos bei modernios muzikinės kalbos pritaikymas susijungė į 8 dalių „Kvartetą laiko pabaigai“. Kvartetas parašytas trimis kartu kalėjusiems draugams, taip pat profesionaliems muzikantams – Etienne’ui Pasquier (violončelė),

Jeanui Le Boulaire (smuikas) ir Henri Akokai (klarnetas), fortepijono partiją atliko O. Messiaenas. Jis kūrė talkinant muziką vertinusiame sargybiniui Karlui Albertui Brüllui, kuris, sužavėtas Messiaeno kompozitoriaus talento, aprūpino jį rašymo priemonėmis ir suteikė netrukdomą erdvę kurti. Po kūrinio premjeros K. A. Brüllis tarpininkavo O. Messiaeno sugrįžimui į Prancūziją.

Itin intensyvus, techniškai sudėtingas, semantinio ir religinio krūvio prisodrintas kūrinys „Kvartetas laiko pabaigai“ klarneto repertuare yra unikalus. Būtent santykis tarp šių aspektų – modernios muzikos kalbos, ypatingo semantinio krūvio, religinių, dvasinių nuorodų ir techniškai sudėtingo, virtuoziško, atlikėjų ištvėmės reikalaujančio kūrinio atlikimo – įgauna ryškiai interpretacijai svarbiausius bruožus. Minėtini žymesni šiai instrumentų sudėčiai parašyti kvartetai iki O. Messiaeno: Walterio Rablio kvartetas op. 1 (1896) ir Paulio Hindemitho kvartetas (1938).

Nors sudėtingas kūrinys ne itin dažnai skambėjo koncertinėse erdvėse, vis dėlto esama profesionalių ansamblių, kurie susibūrė inspiruoti O. Messiaeno „Kvarteto laiko pabaigai“. Pagal kūrinio atlikimo tradiciją išskirtini kvartetai „Antares Ensemble“, „Mercury Quartet“, „Ebb“, „Contrasts“, „Flow“, „Akoka“ ir itin aukštos meninės kokybės ar etalonine laikoma interpretacija – TASHI kvarteto narių 1976 m. išleistas įrašas. TASHI kvarteto atlikėjai Peteris Serkinas (fortepijonas), Ida Kavafian (smuikas), Fredas Sherry (violončelė), Richardas Stoltzmanas (klarnetas) bendradarbiavo ir tobulino savo atlikimą kartu su O. Messiaenu. Tokia komunikacija tarp kompozitoriaus ir atlikėjų iš dalies yra užsimezgsi ir Lietuvos muzikos kultūroje.

Sovietų Sąjungoje O. Messiaeno kūryba nebuvo plačiau propaguojama, nes krikščionybę atvirai skelbiantys kūriniai oficialiajai kultūros politikai nebuvo priimtini. Ne nuostabu, kad pirmieji straipsniai apie šį kompozitorių pasirodė „politinio atšilimo metu“ – aštuntuoju dešimtmečiu. Monografijos apie O. Messiaeną lietuvių kalba iki šiol nėra, tačiau reikia pripažinti, kad šio prancūzų kompozitoriaus kūryba Lietuvoje pradėta domėtis ir ją atlikti gerokai anksčiau nei kitose Sovietų Sąjungos respublikose. Tai yra didelis mūsų atlikėjų, pirmiausia klarnetininko Algirdo Budrio ir pianistės Birutės Vainiūnaitės, nuopelnas – jie O. Messiaeno partitūras į Lietuvą atsivežė po stažuocių Paryžiaus nacionalinėje konservatorijoje (Kazakevičienė 2006: 120). Dar vienas tyrimui svarbus aspektas – prancūziškos tradicijos sklaida šiuolaikinėje klarneto kultūroje yra neatsiejama nuo pirmųjų O. Messiaeno „Kvarteto laiko pabaigai“ atlikimų ir interpretacijų Lietuvoje. Šie atlikimai, kaip išskirtinai reikšmingas prancūziškos tradicijos recepcijos Lietuvoje pavyzdys, verti analizuoti ir nagrinėti plačiau atskleidžiant naują etapą lietuvių klarnetininkų grojimo kultūroje. Aptariami atlikimai kartu atspindi prancūzų kompozitoriaus kūrinio estetikos ir stilistikos interpretavimo pokyčius tarp 1980 ir 2014 metų.

Tyrimo problematika ir metodika

Išsamesnei analizei pasirinkti ryškiausi O. Messiaeno „Kvarteto laiko pabaigai“ atlikimai Lietuvoje, užfiksuoti garso įrašuose:

1. Algirdas Budrys (klarnetas), Audronė Vainiūnaitė (smuikas), Augustinas Vasiliauskas (violončelė), Birutė Vainiūnaitė (fortepijonas) (1980).
2. Julius Černius (klarnetas), Vilja Talimaa (smuikas), Edmundas Kulikauskas (violončelė), Gintautas Kėvišas (fortepijonas) (1989).
3. Antanas Taločka (klarnetas), Rusnė Mataitytė (smuikas), Edmundas Kulikauskas (violončelė), Albina Šikšniūtė (fortepijonas) (2006).
4. Vytautas Giedraitis (klarnetas), Rūta Lipinaitė (smuikas), Povilas Jacunskas (violončelė), Indrė Baikštytė (fortepijonas) (2014).
5. Vytautas Giedraitis (klarnetas), Ingrida Rupaitė (smuikas), Povilas Jacunskas (violončelė), Indrė Baikštytė (fortepijonas) (2014).

Analizuojamo kūrinio pirmojo atlikimo iniciatorius klarnetininkas Algirdas Budrys buvo vienintelis tiesiogiai su O. Messiaenu kaip pedagogu susidūręs lietuvių muzikas – 1970–1971 m. jis lankė prancūzų kompozitoriaus paskaitas Paryžiaus nacionalinėje konservatorijoje (Budrys 1973: 103–107). Vėlesnių „Kvarteto laiko pabaigai“ atlikimų dalyviai klarnetininkai Julius Černius, Antanas Taločka, Vytautas Giedraitis yra A. Budrio mokiniai, tad galima kalbėti apie tvarią O. Messiaeno kūrinio interpretacijos tradiciją, inspiruotą pas jį studijavusio lietuvių muzikos. Tyrime siekta atskleisti kūrinio lietuviškos interpretacinės tradicijos savitumą ir meninius poslinkius susitelkiant į atlikimo ekspresyvumo aspektus. Teorinė prieiga grįsta Mieczysława Tomaszewskio integralios muzikos kūrinio analizės koncepcija, kuri leidžia atlikimo meno pamatinę ekspresijos kategoriją traktuoti holistiškai, t. y. susieti ekspresyvumo raišką skirtinguose muzikos kūrinio įgyvendinimo etapuose. Šie etapai minimoje koncepcijoje išdėstyti plėtojant Romano Jakobsono komunikacijos modelį ir Romano Ingardeno muzikos kūrinio ontologijos sampratą:

- 1) kūrybinės koncepcijos fazė (muzikinis tekstas, intencionalus objektas);
- 2) meninės realizacijos fazė (garsinis tekstas, fizinis akustinis objektas);
- 3) estetinės percepcijos fazė (klausymosi tekstas, psichofizinis objektas);
- 4) kultūrinės recepcijos fazė (simbolinis tekstas, ženklinis objektas) (Tomaszewski 2000: 58).

Pasak Małgorzatos Janickos-Słysz, M. Tomaszewskio koncepciją grindžiantis struktūrinio atitikimo principas leidžia susieti kompozitoriaus verbalizuotas ekspresijos

nuorodas ir ekspresyvumo raiškai svarbius muzikos kalbos parametrus – tempą, dinamiką, artikuliaciją, tembrinius niuansus ir kt. (Janicka-Słysz 2013: 237). Tyrime remtasi nuostata, kad tokia prieiga ypač tinkama O. Messiaeno muzikos interpretacijos analizei, nes prancūzų kompozitoriaus kūrybai, konkrečiau – „Kvartetui laiko pabaigai“, būdingas išplėtotas kompozitoriaus verbalizuotų semantinių nuorodų tinklas, aprėpiantis struktūrines ir ekspresyvias kūrinio savybes.

Lietuviška O. Messiaeno „Kvarteto laiko pabaigai“ interpretacijos tradicija: ekspresijos modusai ir parametrai

Kaip ir dauguma XX a. kompozitorių, O. Messiaenas dirbo plėsdamas Vakarų muzikos komponavimo ribas, nusistovėjusias per tris šimtus metų. Jis tyrinėjo ir naudojo netradicinius ritmus, harmonijas, melodijų modelius, tembrus veikiamas kitų kultūrų, taip pat įkvėptas meilės paukščių giesmėms ir katalikiško tikėjimo (Richin 2003: 5). Kokia svarbi O. Messiaenui buvo katalikybė, nusako jo paties žodžiai: „Aš gimiau tikinčiuoju ir Šventojo Rašto tekstai sukrėtė mane jau labai ankstyvoje vaikystėje. Tam tikras mano kūrinų skaičius skirtas pabrėžti katalikų tikėjimo teologines tiesas“ (Kazakevičienė 2006: 120). „Kvartetas laiko pabaigai“ yra vienas tokių kūrinių, inspiruotas ištraukos iš Naujojo Testamento Apreiškimo knygos, kurioje vaizduojama, kaip nusileido ir apsi-reiškė septintasis angelas, skelbdamas: „Aš išvydau dar vieną galingą angelą, nužengiantį iš dangaus, apsisiautusį debesimi. Jo galvą supo vaivorykštė, veidas švytėjo kaip saulė ir kojos – tarsi ugnies stulpai. Ir jis atsistojo dešiniąja koja ant jūros, o kairiąja ant sausumos, iškėlė dešinę ranką į dangų ir prisiekė: ‘Gyvuoju per amžių amžius, kuris sutvėrė dangų ir visa, kas jame: Laiko daugiau nebėra’“ (Messiaen 1942: 1).

Tiriamajame objekte religinis turinys formuoja kūrinio struktūrą ir individualizuotą kiekvienos jo dalies ekspresiją. Kompozitoriaus pateiktas semantines nuorodas išplėtoja ekspresijos parametrai, detalizuoti partitūroje. Čia ypač svarbus ryšys tarp poetinės metaforos, suponuojančios turinio semantines nuorodas, ir ekspresijos moduso raiškos tokiais parametrais kaip tempas, dinamika, artikuliacija, tembras. Nors kompozitoriaus instrukcijos itin detalizuotos, jos palieka erdvės interpretacijos laisvei ir įvairovei.

Išnagrinėsime dviejų O. Messiaeno „Kvarteto laiko pabaigai“ dalių – III ir VI – lietuviškas interpretacijas, siekdami išsiaiškinti pastoviuosius ir kintamuosius ekspresijos parametrus.

A	<i>Lent</i> (♩ = 44)	13 taktų
B	<i>Presque vif</i> (♩ = 126)	6 taktai
C	<i>Lent</i>	1 taktas
D	<i>Presque vif</i>	4 taktai
E	<i>Modéré</i> (♩ = 92)	5 taktai
F	<i>Lent</i>	12 taktų
G	<i>Modéré</i>	2 taktai
H	<i>Presque vif</i>	1 taktas, paskutinės keturios natos „ <i>Lent</i> (♩ = 100)“

1 pav. O. Messiaeno „Kvartetas laiko pabaigai“, III dalis *Abîme des oiseaux* („Paukščių bedugnė“). Tempo nuorodų kaita

CLARINETTE en Si^b

III. Abîme des oiseaux

Lent, expressif et triste (♩=44 env.)
P désolé

Presque vif, gai, capricieux (♩=126 env.)
Sans presser, progressif et puissant
ppp cresc. molto ffff f (ensoulé, comme un oiseau, très

titre de mouvement)

Pressez brillant

Lent (♩=44 env.) *Presque vif* (♩=126 env.)
(sans presser, progressif et puissant)
ppp cresc. molto ffff f

Pressez
cresc.

CLARINETTE en Si b

The image shows a page of a musical score for Clarinet in B-flat. The score is written on ten staves. It includes various tempo markings: *Modéré* (♩=92 env.), *Rall.*, *Lent, expressif et triste* (♩=44 env.), *Presque vif* (♩=126 env.), and *Lent* (♩=100 env.). Dynamic markings include *ff*, *pp*, *ppp*, *f*, *dim.*, *p désolé*, *ppp*, *resc. molto*, and *fff*. Performance instructions include *(écho)*, *(Sans presser, progressif et puissant)*, and *f brillant presses*. The score is in a key with one sharp (F#) and a common time signature.

Kaip minėta, prie kiekvienos „Kvarteto laiko pabaigai“ dalies O. Messiaenas pateikia gilią semantinę nuorodą, tam tikrą ekspresijos modusą – III dalį „Paukščių bedugnė“ (*Abîme des oiseaux*) jis filosofiskai apibūdina tokiais žodžiais: „Bedugnė – laikas su savo liūdesiu, nuovargiu. Paukščiai – laiko priešingybė. Tai – mūsų šviesos, žvaigždžių, vaivorykščių ir džiugių vokalizijų troškulys“ (Messiaen 1942: 1–4). Ši dalis tiek atlikėja, tiek klausytoją verčia atkreipti dėmesį į šiuos muzikinės ekspresijos parametrus: lėtą tempą (aštuntinė lygi 44) ir liūdesio modusą, nusakytą atlikimo charakteristikomis „ekspresyviai ir liūdnei, apgailestaujančiai“ (*désolé*).

Siekiant aiškiau analizuoti ir vizualizuoti klarnetininkų interpretacijų skirtumus ir panašumus, 1-oje lentelėje išskirti konkretūs ekspresijos parametrai, daugiau ar mažiau

vyraujantys klarnetininkų atlikimuose. „Kvarteto laiko pabaigai“ III dalyje klarnetui solo *Abîme des oiseaux* („Paukščių bedugnė“) išskirti šie ekspresijos parametrai, reprezentuojantys programinio įvaizdžio semantinę kontrastą:

1. **Ekspresijos tipo modusai**; priešpriešinami su semantiniu kontrastu susieti modusai – „lėtai, išraiškingai ir liūdnei“ (*Lent, expressif et triste*) ir „gana greitai, žvaliai, įnoringai“ (*Presque vif, gai, capricieux*).
2. **Tempas** kaip ekspresijos parametras, nurodantis labai lėtą, sunkiai užčiuopiamą pulsą ar, priešingai, kontrastingą, gana greitą „paukščių atkarpos“ judėjimą.
3. **Dinamika** – epizodiškai išnaudojamas maksimalus dinamikos spektras; pažymėtina vyraujanti tyli (p) dinamika.
4. **Artikuliacija**: *legato, staccato, tenuto*, akcentuotos natos.
5. **Tembras / spalva**, kompozitoriaus verbalizuota kaip „gailiai; kaip paukštis; galingai“ (*Désolé; comme un oiseau; puissant*).

Išnagrinėjus pasirinktas penkias lietuvių klarnetininkų interpretacijas ekspresyvumo parametrų aspektais, sudaryta palyginamoji lentelė (1 lentelė).

1 lentelė. O. Messiaeno „Kvartetas laiko pabaigai“, III dalis *Abîme des oiseaux* („Paukščių bedugnė“). Ekspresyvumo parametrai lietuvių atlikėjų interpretacijose

	Ekspresijos tipo modusai		Tempas				Dinamika	Artikuliacija	Tembras / spalva		
							Vyraujanti				
	<i>Lent, expressif et triste</i>	<i>Presque vif, gai, capricieux</i>	$\text{♩} = 44$	$\text{♩} = 126$	$\text{♩} = 92$	$\text{♩} = 100$	<i>ppp-fff</i> <i>p</i>	<i>Legato, staccato, tenuto, akcentuotos natos</i>	<i>Désolé</i>	<i>Comme un oiseau</i>	<i>Puissant</i>
Budrys	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+
Černius	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+
Taločka	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+
Giedraitis (2014, Nida)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Giedraitis (2014, Vilnius)	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+

Palyginus visas penkias interpretacijas galima teigti, kad nuo bendros ekspresijos modusų charakteristikos nėra nutolta, atlikėjai laikosi kompozitoriaus nuorodų. Daugiausia autoriaus nuorodų laikomasi dinamikos, artikuliacijos atžvilgiu, tačiau didžiausia įvairovė – parametru, kurie ekspresijai galbūt yra svarbiausi, t. y. tempo ir tembro. Didžiausia yra tempo interpretavimo nuorodų įvairovė. Kompozitoriaus tempo nuorodų labiausiai laikomasi A. Taločkos, V. Giedraičio (2014, Nida) atlikimuose, mažiau atsižvelgiama J. Černiaus ir A. Budrio interpretacijose, V. Giedraičio (2014, Vilniuje) pradžios tempas greitesnis nei $\text{♩} = 44$. Analizuojant tembro / spalvos kategoriją (*Désolé; comme un oiseau; puissant*; „gailiai; kaip paukštis; galingai“), sunkiau įvardyti kriterijų, kuris akivaizdžiai išskirtų interpretacijas, kaip tempo atveju. Vis dėlto skiriasi ir šios kategorijos interpretacijos. Darytina prielaida, kad tempas šioje dalyje suteikia esminę kryptį interpretacijai, itin lėta pulsacija perteikia tarsi širdies plakimą ties sustojimo riba, todėl vidurinė dalis (*Ensoleillé, comme un oiseau, tres libre de mouvement* – „šviesiai, saulėtai, kaip paukštis, labai laisvas judėjimas“) įgauna prasmę tik kontrastuodama su *Désolé* atkarpa.

Aptartai daliai itin kontrastinga VI dalis – „Įniršio šokis septyniems trimitams“ (*Danse de la fureur, pour les sept trompettes*). Kompozitorius pateikia tokią jos charakteristiką: „Ritmo požiūriu ši dalis charakteringiausia iš viso ciklo. Keturi instrumentai unisonu perima gongų ir trimitų skambesį (po šešių pirmųjų Apokalipsės trimitų vyksta įvairios katastrofos), septinto angelo trimitas praneša Dievo paslaptį pasibaigus. Skirki- te dėmesio pridėtinei vertei (*valeur ajoutée*), augmentuotiems, diminuotiems (sumažintiems) ar neretrogradiniams ritminiams modeliams. Akmenų muzika, šiurpus granito skambėjimas, nesulaikomas plieno slinkimas, milžiniški purpurinio įniršio luitai, ledinio svaigulio bangos, ypač išiklausykite į siaubingą *fortissimo* temos dažnėjančią registru kaitą dalies pabaigoje“ (Messiaen 1942: 2). Šioje dalyje kompozitorius skiria ypatingą dėmesį ritmikai, todėl čia labai svarbūs ansamblio profesionalumas ir susigrojimas.

CLARINETTE en Si b

**VI. Danse de la fureur,
pour les sept trompettes**

A Décidé, vigoureux, granitique, un peu vif (♩ = 176 env.)

2 pav. O. Messiaeno „Kvartetas laiko pabaigai“, VI dalis *Danse de la fureur, pour les sept trompettes* („Įniršio šokis septyniems trimitams“)

Danse de la fureur, pour les sept trompettes išskirti šie ekspresijos parametrai:

1. **Ekspresijos tipo modusai** yra panašių charakteristikų (*Désidé; vigoureux; granitique*; „ryžtingai, energingai, granitiškai“).
2. **Tempas**, kaip ekspresijos parametras, šioje dalyje reiškiamas skirtingomis, itin greitomis ir veržliomis judėjimo nuorodomis.
3. **Dinamika** – išnaudojamas maksimalus dinamikos spektras, vyraujanti dinamika – *ff*, o dinamikos spektras – *pp-ffff*.
4. **Artikuliacija** – *non legato, martelé*.
5. **Tembras / spalva** – ši kategorija ypač svarbi šioje dalyje, semantiniam turiniui atskleisti naudojamos nuorodos „iš toli; siaubingai ir galingai; bronzos, vario garsas“ (*lointain; terrible et puissant; bronzé, cuivré*).

Skirtingai nei III dalyje, VI dalies ekspresiją formuoja monolitiškas semantinis įvaizdis, tačiau ir šiuo atveju kūrinys suteikia interpretacinės laisvės, kuri atsispindi lietuvių atlikėjų įrašų palyginamojoje analizėje (2 lentelė).

2 lentelė. O. Messiaeno „Kvartetas laiko pabaigai“, VI dalis *Danse de la fureur, pour les sept trompettes* („Įniršio šokis septyniems trimitams“). Ekspresyvumo parametrai lietuvių atlikėjų interpretacijose

	Ekspresijos tipo modusai	Tempas					Dinamika	Artikuliacija	Tembras / spalva		
		♩ = 176	♩ = 108	♩ = 76	♩ = 160	♩ = 200	Vyraujanti		<i>Lointain</i>	<i>Terrible et puissant</i>	<i>bronzé, cuivré</i>
	<i>Désidé, vigoureux, granitique</i>										
							<i>ff</i>				
Budrys	+	+	-	+	+	-	-	+	-	+	-
Černius	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-
Taločka	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Giedraitis (2014, Nida)	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Giedraitis (2014, Vilnius)	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Išnagrinėjus VI dalies *Danse de la fureur, pour les sept trompettes* penkias lietuviškas interpretacijas, galima teigti, kad nuo bendros ekspresijos modusų charakteristikos nėra nutolta, tačiau interpretacijos gana skirtingos; sudėtingam ritminiam piešiniui ir visos dalies grojimui unisonu reikalinga specializacija ir patirtis šiuolaikinėje muzikoje. Nors tuo pasižymi visi atlikėjai, tačiau interpretacijos skirtingos. Svarbiausi šios sudėtingos dalies interpretacijos įrankiai – tempas ir artikuliacija. Mažiausiai skiriasi dinamikos interpretacija, vyrauja *ff* dinamika. Labiausiai nuo tempo nuorodų nutolusios J. Černiaus ir A. Budrio interpretacijos. Dėl joms būdingo lėtesnio tempo tembro / spalvos ir artikuliacijos traktavimas ne toks ryškus. A. Taločkos interpretacijai būdingas preciziškas kompozitoriaus nuorodų laikymasis, parametrų (ekspresijos modusų, tempo, dinamikos, artikuliacijos, tembro / spalvos) visuma suponuoja ryškią simbolių ir semantinio turinio interpretaciją. Abu V. Giedraičio atlikimai (Nidoje ir Vilniuje) rodo to paties atlikėjo, bet atskirų laikotarpių interpretacijoms būdingą ekspresijos parametrų panašumą: tempo nuorodų laikymasis interpretuojant ekspresijos modusus, dinaminio spektro plotis ir artikuliacijos įvairovė šioje dalyje neatskiriama nuo tembro / spalvos tinkamo pajautimo.

Išvados

- ◆ O. Messiaenas užima ypatingą vietą Lietuvos muzikos kultūroje kaip vienas iš nedaugelio XX a. muzikos klasikų, kuris plačiai atliekamas ir interpretuojamas kelių kartų lietuvių klarnetininkų ir kitų atlikėjų.
- ◆ Lietuvoje „Kvartetas laiko pabaigai“ atliekamas nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigos, pradedant Algirdu Budriu, tiesiogiai bendravusiu su O. Messiaenu, ir tęsiant jo mokiniais Juliumi Černiumi, Antanu Taločka, Vytautu Giedraičiu, kurie yra susieti tam tikra „pedagogine grandine“.
- ◆ Interpretacijos kaitą laike veikia keli aspektai: atlikėjų specializacija šiuolaikinėje muzikoje ir kintanti garso estetika, šiuolaikinės muzikos estetikos percepcija.
- ◆ Tradicijos tęstinumas ir jos atsinaujinimas atsiskleidžia įvairiomis kategorijomis ir parametrais. Šie reiškiniai itin išryškėja tokia monolitiniame, techniškai sudėtingame ir stiprios semantinės įkrovos kūrinyje kaip Olivier Messiaeno „Kvartetas laiko pabaigai“. Tiriant lietuvišką kūrinio interpretacijos tradiciją, pažymėtina pažanga ir pokytis garso valdymo kultūroje, niuansuose ir dinaminėje skalėje. Išnagrinėjus klarnetininkų įrašus, išryškėja pokyčio tendencija – labiausiai kinta estetinis garso įvaizdis, formuojamas tamsesnis, švelnesnis, sodresnis ir lankstesnis klarneto skambėjimas, kuris taip pat neatsiejamas nuo instrumentų kokybinio progreso.

*Iteikta 2015 06 16
Priimta 2015 10 27*

ŠALTINIAI

- Messiaen, O. *Quatuor pour la fin du Temps*. Paris: Durand Editions Musicales, 1942; 2007.
- O. Messiaeno „Kvarteto laiko pabaigai“ atlikimai Lietuvoje, užfiksuoti garso įrašuose:
- Lietuvos radijo įrašas. Algirdas Budrys (klarnetas), Audronė Vainiūnaitė (smuikas), Augustinas Vasičiauskas (violončelė), Birutė Vainiūnaitė (fortepijonas) 1980. Radijo fondai, C-4184.
- Lietuvos radijo įrašas. Julius Černius (klarnetas), Vilja Talimaa (smuikas), Edmundas Kulikauskas (violončelė), Gintautas Kėvišas (fortepijonas) 1989. Radijo fondai, C-6549.
- Lietuvos radijo įrašas. Antanas Taločka (klarnetas), Rusnė Mataitytė (smuikas), Edmundas Kulikauskas (violončelė), Albina Šikšniūtė (fortepijonas) 2006 04 19. Lietuvos nacionalinė filharmonija, Vilnius.
- Asmeninis įrašas. Vytautas Giedraitis (klarnetas), Rūta Lipinaitytė (smuikas), Povilas Jacunskas (violončelė), Indrė Baikštytė (fortepijonas) 2014 07 15. Evangelikų liuteronų bažnyčia, Nida.
- Lietuvos radijo įrašas. Vytautas Giedraitis (klarnetas), Ingrida Rupaitė (smuikas), Povilas Jacunskas (violončelė), Indrė Baikštytė (fortepijonas) 2014 11 09. Taikomosios dailės muziejus, Vilnius.

LITERATŪRA

- Auner, J. *Music in the twentieth and twenty-first centuries*. Western Music In Context. N.Y.: Norton, W. W. & Company, 2013.
- Budrys, A. Apie Olivier Messiaeną, jo pažiūras ir kūrybą. *Muzika ir teatras*. Vilnius: LTSR Kompozitorių sąjunga, LTSR Teatro draugija, 1973, p. 103–107.
- Dingle, Ch.; Fallon, R. *Messiaen Perspectives 2: Techniques, Influence, and Reception*. Farnham, UK: Ashgate Publishing, 2013.
- Halbreich, H. *Olivier Messiaen*. Paris: Librairie Fayard, Fondation SACEM, 1980.
- Johnson, R. *Messiaen*. London: J. M. Dent and Sons Limited, 1989.
- Kazakevičienė, M. Olivier Messiaeno religinių pažiūrų kūrybinės intencijos. *SOTER*, 2006, Nr. 19(47), p. 119–136.
- Janicka-Słysz, M. *Poetyka muzyczna Karola Szymanowskiego. Studia i interpretacje*. Kraków: Akademia Muzyczna w Krakowie, 2013.
- Tomaszewski, M. *Interpretacja integralna dzieła muzycznego. Rekonesans*. Kraków: Akademia Muzyczna w Krakowie, 2000.
- Nicolas, F. *Sur le Quatuor pour la fin du temps*, 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.entretemps.asso.fr/Nicolas/Textes/Messiaen.htm>> [žiūrėta 2015 06 15].
- People, A. *Messiaen: Quatuor pour la fin du temps*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Rischin, R. *For the End of Time: The Story of the Messiaen Quartet*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003.
- Ross, A. *Revelations: Messiaen's Quartet for the End of Time*, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.therestisnoise.com/2004/04/quartet_for_the_2.html> [žiūrėta 2015 06 15].

PRIEDAS

Semantinių ir ekspresyvumo parametrų sąveika Olivier Messiaeno „Kvartete laiko pabaigai“

Forma, simbolika	Ekspresijos tipo modusai	Tempas	Dinamika	Artikuliacija	Tembras, spalva
I. Liturgie de cristal (Krištolo liturgija)					
Keturios autonomiškos partijos; klarnetas ir smuikas imituoja paukščių garsus. <i>Le ciel</i> (Dangus)	<i>Bien modéré, en poudroiemet harmonieux moderato.</i> Neryški harmonija	♩ = 54	<i>ppp-f</i>	<i>Vibrato, staccato, legato, glissando</i>	<i>Comme un oiseau, expressif, son fluté.</i> Kaip paukštis, ekspresyviai, fleitos garsu
II. Vocalise, pour l'Ange qui annonce la fin du Temps (Vokalizė Angelui, skelbiančiam laikų pabaigą)					
ABA forma. <i>L'ange et le ciel</i> (Angelas ir dangus)	<i>Robuste, modéré. Presque vif, joyeux. Presque lent, impalpable, lointain.</i> Tvirtai, moderato, gana gyvai, džiaugsmingai. Gana lėtai, neįtamai, iš toli	♩ = 54 ♩ = 104	<i>ppp-fff</i>	<i>Vibrato, staccato, legato, glissando</i>	<i>Fulgurant, pressez ce trait, gouttes d'eau en arc-en-ciel.</i> Žaibiškai, skubinti šį pasažą; vaivorykštiniai vandens lašai
III. Abîme des oiseaux (Paukščių bedugnė)					
<i>Le désir dans l'abîme du temps</i> (Troškimas laiko bedugnėje)	<i>Lent, expressif et triste. Presque vif, gai, capricieux.</i> Lėtai, išraiškingai ir liūdnei. Gana greitai, žvaliai, įnoringai	♩ = 44 ♩ = 126 ♩ = 92 ♩ = 100	<i>ppp-fff</i>	<i>Legato, staccato, tenuto, akcentuotos natos</i>	<i>Désolé, sans presser, progressif et puissant. Ensoleillé, comme un oiseau, tres libre de mouvement, brillant, écho.</i> Gailiai, neskubinant, didėjančiai ir galingai. Saulėtai, kaip paukštis, labai laisvas judėjimas, žėrinčiai, aidas
IV. Intermède (Intermedija)					
Melodinės instrumentų replikos	<i>Désidé, modéré, un peu vif.</i> Ryžtingai, moderato, greitokai	♩ = 96	<i>pp-f</i>	<i>Vibrato, staccato, legato, glissando (long), pizzicato</i>	<i>Chantant</i> Dainingai
V. Louange à l'Éternité de Jésus (Jėzaus amžinybės šlovinimas)					
<i>Le Verbe</i> (Žodis) Transkripcija (iš atminties) <i>La Fête des belles eaux</i> (pour 6 ondes Martenot, 1937)	<i>Infiniment lent, extatique.</i> Be galo lėtai, ekstatiskai	♩ = 44	<i>pppp-fff</i>	<i>Vibrato, staccato, legato, tenuto, akcentuotos natos</i>	<i>Majestueux, recueilli, très expressif, en se perdant.</i> Didingai, sukauptai, labai išraiškingai

Forma, simbolika	Ekspresijos tipo modusai	Tempas	Dinamika	Artikuliacija	Tembras, spalva
------------------	--------------------------	--------	----------	---------------	-----------------

VI. Danse de la fureur, pour les sept trompettes (Iniršio šokis septyniems trimitams)

5 sekcijos ir koda; 4 partijos unisonu per oktavą. <i>Les trompettes</i> (Trimitai)	<i>Désidé, vigoureux, granitique, un peu vif.</i> Ryžtingai, energingai, granitiškai, greitokai	♩ = 176 ♩ = 200 ♩ = 108 ♩ = 76 ♩ = 160	<i>pp-fff</i>	<i>Non legato, martelé</i>	<i>Lointain, bronzé, cuivré.</i> Iš toli, bronzos, vario garsas
--	--	--	---------------	----------------------------	--

VII. Fouillis d'arcs-en-ciel pour l'ange qui annonce la fin du temps
(Vaivorykščių raizginys angelui, kuris skelbia laiko pabaigą)

8 sekcijos ir koda, varijuojama dviem temomis <i>L'ange, couvert d'un arc-en-ciel</i> Angelas, apgaubtas vaivorykšte	<i>Rêveur, presque lent. Robuste, modéré, un peu vif.</i> Svajingai, gana lėtai. Tvirtai, greitokai	♩ = 50 ♩ = 66	<i>ppp-fff</i>	<i>Vibrato, legato, tenuto, akcentuotos natos</i>	<i>Extatique, brutal, sec. Mat, percuté.</i> Ekstatiškai, grubiai, sausiai. Matinis, beldžiantis
--	--	------------------	----------------	---	--

VIII. Louange à l'immortalité de Jésus (Jėzaus nemirtingumo šlovinimas)

<i>Louange à Jésus monté au ciel</i> Jėzaus kilimo į dangų šlovinimas Transkripcija (iš atminties) <i>Diptyque</i> (1930)	<i>Extremement lent et tendre, extatique.</i> Nepaprastai lėtai ir švelniai, ekstatiškai	♩ = 36	<i>ppp-ff</i>	<i>Vibrato, legato, tenuto, akcentuotos natos</i>	<i>Expressif, paradisiaque, avec amour.</i> Išraiškingai, dangiška, su meile
--	---	--------	---------------	---	---

Olivier Messiaen's *Quartet for the End of Time*: the Tradition of Lithuanian Interpretation

SUMMARY. Olivier Messiaen's (1908–1992) works take up a remarkable position in Lithuanian music culture; he is one of the few 20th-century classical music composers who is admired and interpreted by diverse generations of performers. The performance history of his *Quartet for the End of Time*, composed for clarinet, violin, cello and piano, in Lithuania started with clarinetist Algirdas Budrys towards the end of the 1970s. He closely collaborated with the composer himself. Interpretation traditions of the quartet are followed by some of his former and present students, such as Julius Černius, Antanas Taločka and Vytautas Giedraitis, creating a so-called “pedagogical meta chain”. Some aspects of the changes in interpretation are: players' specialisation in contemporary music, and the shifting aesthetics of sound and artistic perception of contemporary music. The continuity of tradition and its transformation is exposed in different categories and parameters. These occurrences can be seen most obviously in such monolithic, technically challenging and strongly semantic compositions, such as *Quartet for the End of Time*. Looking at the performance tradition of this work in Lithuania, we can define some changes in control of sound, such as dynamic range and nuances. From the analysis of recordings of various clarinetists of Lithuania, we can notice a tendency of progress in technical abilities, more attention to the composer's indications and an aesthetic image of sound.

KEYWORDS:
Olivier Messiaen,
*Quartet for the
End of Time*,
Lithuanian traditions
of interpretation,
categories of expression.